

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

حنانه درشتی^۱

مهدی شیرمحمدی^۲

علیرضادبی^۳

چکیده

زمینه و هدف: هدف تحقیق حاضر بررسی نفوذ شبکه‌های اجتماعی در نهاد خانواده و تأثیر آن بر هویت خانواده است. در کشور ایران، اینترنت و فضای مجازی با افزایش ضریب نفوذ، اغلب به‌عنوان عاملی برای تغییر اجتماعی شهرت دارد و به باور محققان این مقوله توانسته است یک حوزه عمومی جدید را ایجاد کند. در این چارچوب، اینترنت را می‌توان نخستین حوزه عمومی برای جامعه ایران دانست؛ یعنی عرصه‌ای برای شکل‌گیری، گسترش و تقویت روابط و مناسبات افراد با یکدیگر و تقویت و شفاف شدن هنجارها و قواعد رفتاری که البته کارکردهای مثبت و منفی خاص خود را دارد. **روش:** روش پژوهش در این تحقیق توصیفی و تحلیلی است، از این رو ابتدا متغیرها بدون در نظر گرفتن ارتباط آن‌ها با هم، بررسی شد و مطالب نظری و پیشینه‌ها را با استفاده از کتب و مقالات و نظریات نویسندگان حقوقی، مورد کنکاش قرار گرفت، سپس ارتباط بین متغیرها با پیامدهای آن‌ها بررسی شد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که: شبکه‌های اجتماعی پایبندی افراد و نهادهای جامعه به ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده در فرهنگ و در نتیجه امنیت اجتماعی را متزلزل می‌سازند؛ از این رو مصونیت افراد از آسیب‌ها و انحراف‌ها در جامعه در گرو نهادینه‌شدن به‌وسیله نظام سیاسی و مراکز تعلیم و تربیت در سطوح عالی و میانی کشور و ایجاد نظم و انضباط در جامعه است. همچنین پژوهش حاضر نشان داد که شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده تأثیر منفی دارد و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید برای مبارزه با شبکه‌ای اجتماعی مخرب، چالش‌های ایجادشده را کاهش می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، خانواده، هویت، امنیت، امنیت اجتماعی.

۱. مدرس دانشگاه علوم انتظامی امین، دکترای علوم سیاسی و مسائل ایران yoya2147@gmail.com
۲. عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول) aquoixeyaxo@yahoo.com
۳. عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین.

مقدمه

ورود شبکه‌های مجازی، هویت اجتماعی جوامع امروزی را دچار تغییر و تحولات عمده کرده است. جهان مجازی با خصیصه‌هایی مانند بی‌مکانی، فرازمانی، تکثر داشتن، قابل دسترس بودن هم‌زمان و غیره از جهان واقعی به‌طور نسبی جدا می‌شود. ظهور فناوری‌های نوین ارتباطی دگرگونی‌های بنیادینی را در تعاملات و ارتباطات انسانی ایجاد کرده است. به عقیده کاستلز از آنجاکه انتقال و جریان فرهنگ از طریق ارتباطات صورت می‌گیرد، حوزه فرهنگ که نظام‌هایی از عقاید و رفتارها را شامل می‌شود، با ظهور فناوری جدید دستخوش دگرگونی‌هایی بنیادین می‌گردد. پیامد این امر، شکل‌گیری نوع جدید از تعاملات انسانی است که ضمن تمایز از الگوهای ارتباطی مرسوم در رسانه‌های ارتباط جمعی عملاً فرصت‌های نوینی را در جهت تجلی خود و هویت به وجود می‌آورد. در همین ارتباط «بل»^۱ معتقد است جهان مجازی و امکان برقراری ارتباطات هم‌زمان و بی‌شمار، منشأ ظهور فرهنگ‌های آنی و به‌دنبال آن ظهور هویت‌های خلق‌الساعه شده است که در دوره محدودی شکل می‌گیرند و با ظهور هویت‌های جدید به‌سرعت از بین می‌روند. به‌رحال، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، محصول درهم‌شکستگی هستی‌شناختی و پیچیده‌تر شدن فزاینده تفاوت‌های فردی هستند و با آن سنخیت تام دارند. امروزه حتی اعضای خانواده‌ها و همسایگان نیز به‌ندرت معنای واحدی از هویت در ذهن دارند. این امر تشخیص اصالت‌ها را روزبه‌روز دشوارتر ساخته است. کشاکش فرهنگی، ارزش‌ها و رفتارها در خانواده‌ها را نیز دچار دگرگونی کرده و بسیاری از رفتارهای ثابت و دیرین خانوادگی کمرنگ شده و رفتارهای دیگری بر جای آن نشسته است. از معضلات اساسی شبکه اجتماعی مجازی، توانایی به اشتراک گذاشتن اطلاعات شخصی، تصاویر، عضویت در گروه‌های گوناگون و ملحق شدن به دیگران است. در واقع رشد خاصیت شبکه‌های اجتماعی تغییرات اجتماعی است که با افزونی اطلاعات و افزونی نیاز به اشتراک‌گذاری، اعتماد و اتصال برخط، توأم است که می‌تواند تهدیدی برای هویت و امنیت اجتماعی به‌شمار آید.

1. Bell.

شناخت فضای مجازی و کارکردهای آن در جامعه، مستلزم آشنایی با مجموعه‌ای از مفاهیم اولیه و واژگان کلیدی مرتبط با شبکه‌های مجازی و درک چگونگی تأثیرگذاری آن بر جامعه است. از طرفی از آنجاکه موضوع بحث، بررسی رابطه فضای مجازی با هویت خانواده است، شناسایی کارکردهای منفی آن و استفاده آسیب‌زا و افراطی از آن و ایجاد تضاد و تنش در خانواده و روابط بین افراد، همچنین کارکردهای فرهنگی اجتماعی و امنیتی، لازم و ضروری است. این تحقیق در پی پاسخگویی به این پرسش است که آیا وجود شبکه‌های اجتماعی در خانواده، پایبندی افراد و نهادهای جامعه به ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده در فرهنگ و در نتیجه هویت را متزلزل می‌سازد؟ در این پژوهش به بررسی نفوذ شبکه‌های اجتماعی در نهاد خانواده و تأثیر آن بر هویت پرداخته می‌شود.

فرضیه اصلی عبارت است از: شبکه‌های اجتماعی دارای ظرفیت‌هایی هستند که قادرند از طریق تأثیر بر نهاد خانواده، ضریب هویت اجتماعی را کاهش دهند.

فرضیه‌های فرعی عبارت‌اند از:

- شبکه‌های اجتماعی، پایبندی افراد و نهادهای جامعه به ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته‌شده در فرهنگ و در نتیجه هویت را متزلزل می‌سازد.

- مصونیت افراد از آسیب‌ها و انحراف‌ها در جامعه درگرو نهادینه‌شدن به وسیله نظام سیاسی و مراکز تعلیم و تربیت در سطوح عالی و میانی کشور و ایجاد نظم و انضباط در جامعه است.

- ایجاد و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید برای مبارزه با شبکه‌های اجتماعی مخرب، چالش‌های ایجادشده را کاهش می‌دهد.

- شبکه‌های اجتماعی بر مطلوبیت مناسبات خانوادگی به‌طور کلی و نیز مطلوبیت روابط والدین و فرزندان و روابط زناشویی و اعتماد زناشویی آن‌ها تأثیرگذار است.

- شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده تأثیر منفی دارد.

مبانی نظری

شبکه‌های اجتماعی: شبکه‌های اجتماعی ترکیبی از تعدادی از فناوری‌های اینترنت در یک بستر هستند که امروزه در میان محبوب‌ترین‌های اینترنت و برنامه‌های کاربردی وب قرار دارند. در تعریفی دیگر بیان شده است: سایت‌های شبکه‌های اجتماعی، مبتنی بر ادغام بسترهای مختلف رسانه‌ها هستند. اطلاعات و فناوری ارتباطات در کمترین حالت اجازه ایجاد یک پروفایل شامل شرح کاربران، نمایش اتصالات (فهرست اتصالات)، ایجاد ارتباط بین کاربرانی که در فهرست‌های اتصال یکدیگر هستند و ارتباط میان کاربران را فراهم می‌کنند. هر سایت شبکه اجتماعی، به شیوه‌ای طراحی و اجرا می‌شود که فضای تعامل را بین کاربران ایجاد کند و مبنای شکل‌گیری اجتماعات آنلاین شود (خانیک‌ی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۷).

شبکه اجتماعی یک کنش مبتنی بر التزام است؛ یک کانون برای افراد همفکر دارای علائق و اهداف مشترک که ارتباط خود را در یک جماعت^۱ می‌سازند. هسته اصلی شبکه‌های اجتماعی گفت‌وگو است و روابط بر همین اساس شکل می‌گیرد. شبکه‌های اجتماعی فراروایت‌هایی مانند ساختار قصه دارند که یک روایت استاندارد مبتنی بر قالب است. بازنمایی افراد از خودشان در این شبکه‌ها، مبتنی بر همین فراروایت حاکم بر شبکه‌ها و در گفت‌وگو با سایر اعضای شبکه شکل می‌گیرد. شبکه اجتماعی یک قالب پیش‌ساخته فرهنگی هویتی در چهارچوب بازنمایی است و خوردن اطلاعات به شبکه اجتماعی، از درون همین قالب‌ها صورت می‌گیرد و چه بخواهید و چه نخواهید، این قاعده بازی در شبکه‌های اجتماعی است: پذیرفتن قالب و در غیر این صورت طرد شدن (شکرخواه، ۱۳۹۲: ۳۴).

نخستین بار مفهوم شبکه‌های اجتماعی آنلاین با مفهوم امروزی (به‌عنوان مثال فیس بوک و مای اسپیس)، در سال ۱۹۶۰ در دانشگاه ایلی نویز در ایالت متحده آمریکا مطرح شد؛ بعد از آن نخستین سرویس شبکه اجتماعی، با مفهوم امروزی، توسط رندی کونرادز^۲ با عنوان همکلاسی^۳، در سال ۱۹۹۵ راه‌اندازی شد. سایتی که همکلاسی‌های مدارس و دانشگاه‌های ایالات متحده را در

1. Community.
2. Randy Conrads.
3. Classmates.com.

سال‌های اولیه به همدیگر متصل می‌کرد.

البته در برخی منابع سال ۱۹۹۷، نخستین سایت شبکه اجتماعی را وبسایت سیکس دگریز^۱ معرفی کرده‌اند. این سایت به کاربرانش اجازه می‌داد پروفایل بسازند و فهرستی از دوستانشان را ایجاد کنند؛ البته این سایت بعد از سه سال متوقف شد.

اما بعد از سال ۲۰۰۲، انفجار تجارت در وبسایت‌های شبکه اجتماعی مانند اورکات، فرندستر و غیره باعث تحول عظیمی در این عرصه شد و شکوفایی شبکه‌های اجتماعی در این زمان آغاز گردید. در سال ۲۰۰۴، سایت شبکه اجتماعی فرندستر با ۷ میلیون کاربر و مای اسپیس با ۲ میلیون کاربر، مقام‌های نخست را داشتند و در این سال سایت فیس بوک نیز راه‌اندازی شد.

سال ۲۰۰۶، سال گسترش روزافزون کاربران و بازدیدکنندگان وبسایت‌های شبکه‌های اجتماعی بود. در این سال دسترسی فیس‌بوک برای عموم آزاد شد؛ در صورتی که تا دو سال قبل تنها به صورت آزمایشی در دانشگاه‌ها وارد استفاده می‌شد. همچنین توئیتر نیز در این سال پا به عرصه وجود گذاشت (افتاده، ۱۳۹۰: ۸۵).

فضای مجازی یا سایبر اسپیس: واژه سایبر از لغت یونانی سایبرنیتس، به معنی سکان‌دار یا راهنما گرفته شده است. این واژه را برای اولین بار ویلیام گیسن^۲ به کار برد. فضای مجازی در مجموع به عرصه‌ای نرم‌افزاری برای تعامل و اکتساب داده‌ها از طریق کامپیوتر و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. این ساحت با تأکید بر دیجیتالیزه کردن تعاملات با پافشاری بر عامل سایبرنتیک و فناوری‌های رایانه‌ای و شبکه، قابل برنامه‌ریزی و راهبری هستند (حاجت و نصرتی، ۱۳۹۲). در تعریفی دیگر مجموعه‌ای از ارتباطات میان انسان‌ها از راه رایانه و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی، فضای مجازی نام دارد. در این فضا ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود به گونه‌ای زنده و مستقیم جریان دارد. ویژگی‌های اساسی این فضا، جهانی و فرامرزی بودن، دستیابی آسان به آخرین اطلاعات، جذابیت و تنوع، کنترل ناپذیری تعاملات و بسیج جمعی است. طبق استدلال

1. SixDegrees.com.
2. William Gibson.

راینگلد، شبکه اجتماعی مجازی، معمولاً به معنای شبکه الکترونیکی ارتباطات متقابل است که محدوده‌اش را خود تعریف می‌کند و پیرامون علاقه یا اهداف مشترک تشکیل می‌شود، گرچه در برخی مواقع، ایجاد ارتباط فی‌نفسه به هدف تبدیل می‌شود (کاستلز^۱، ۱۳۸۰: ۳۸۶). در فضای مجازی، فناوری ارتباطی و اطلاعاتی جدید، محیطی را ایجاد می‌کند که عموماً به‌عنوان سایبر اسپیس به آن رجوع می‌شود. سایبر اسپیس یک محیط یا فضای خلق‌شده تکنولوژیکی است که به جهان مجازی معروف است؛ این فضا، هیچ مرزی ندارد و هیچ اقتدار واحدی بر آن حاکم نیست (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۲).

کارکردهای فضای مجازی

کارکردهای فرهنگی - اجتماعی

انتقال ارزش‌ها: در مورد جنگ نرم غرب با کشورهایمانند جمهوری اسلامی ایران، توجه به این نکته اهمیت فراوان دارد که فرهنگ عامه آمریکا، یکی از قوی‌ترین و دوربردترین سلاح‌های قدرت نرم این کشور به‌شمار می‌آید. این ابزار، برخلاف سایر ابزارها مانند آموزش عالی و سازمان‌های مردم‌نهاد، که بیشتر گروه محدود و خاصی را هدف قرار می‌دهند، ظرفیت تحت‌تأثیر قرار دادن عامه مردم کشور هدف را دارد. «برای تأثیر پذیرفتن از فیلم‌های پرهیجان آمریکایی و شیفته بازیگران این فیلم‌ها شدن، فرد نیازی به داشتن دانایی و سواد خاصی ندارد» (عامی، ۱۳۸۹: ۷۰). پنهان ماندن هویت‌ها در شبکه، موجب کسب هویت‌های جدید و ایفای نقش‌های اجتماعی مجازی در شبکه به‌وسیله افراد می‌شود. با وجود امکانات چندرسانه‌ای موجود در فضای مجازی، هنوز هم قسمت عمده‌ای از ارتباطات در فضای مجازی را ارتباطات متنی در قالب رایانامه و گپ (چت) تشکیل می‌دهد. ارتباط‌های متنی می‌تواند شکل جدیدی از هویت مجازی را شکل دهد. افراد در فضای مجازی، به دلیل نبود راهنماهای چهره‌ای، می‌توانند بازنمایی‌های متفاوتی از خود ارائه دهند. در ارتباط‌های مجازی، فرد می‌تواند دیوارها را بشکند، به حوزه خصوصی دیگران وارد شود و حرف‌هایی را که حاضر نیستند در ارتباط چهره‌به‌چهره بگویند، بشوند. با

سال هفدهم - شماره ۵۲ - بهار ۱۳۹۹

1. Castells.

ظهور فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی، نقش مکان در شکل‌دهی به هویت بسیار کم‌رنگ شد؛ زیرا رسانه‌ها و فناوری‌های ارتباطی قادرند فرد را از مکان خودش جدا کنند و به سایر نقاط جهان پیوند بزنند. در نتیجه، افراد با منابع هویت‌یابی متکثری روبه‌رو هستند و هویت‌یابی، شکلی غیر محلی و جهانی پیدا می‌کند.

حریم خصوصی: تصاویر شخصی و خانوادگی افراد به‌یکباره از درون آلبوم‌های سنتی و پوشه رایانه‌های خانگی، وارد عرصه بی‌حدومرز شبکه‌های اجتماعی شده است؛ اما این بار، این خود افراد هستند که تصاویر خصوصی خود را منتشر می‌کنند! این قبیل تابوشکنی، به تدریج به بحران و تنش‌های خانوادگی و اجتماعی منجر خواهد شد و بر روحیه جوانان و زوال اخلاقی ایشان اثرهای مخرب بر جای خواهد گذاشت. این تغییر ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی به‌نوبه خود بنیان‌های خانوادگی را در معرض تهدید قرار می‌دهد. اینترنت، همچنین موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی و روابط نامشروع می‌شود. به بیان مختصر، ویژگی‌های این فضا «روابط نزدیک غیر اخلاقی، فقدان بازدارندگی، مسئولیت‌ناپذیری و فقدان محدودیت زمانی» هستند (قدسی، ۱۳۹۲: ۱۷).

گسست نسلی: اکنون به دلیل دسترسی کاربران به حجم انبوهی از اطلاعات در فضای مجازی و ارتقای سطح اطلاعات، نه تنها شکاف میان نسل اول و دوم، بلکه شکاف میان نسل دوم و سوم نیز آشکار شده است و هیچ‌یک، زبان دیگری را به‌خوبی درک نمی‌کنند. تغییر ماهیت، کمیت و کیفیت گذران اوقات فراغت، یکی از مؤلفه‌های تعیین‌کننده «سطح رفاه» و «نظام ارزشی» هر جامعه است و امروزه با گسترش فضای مجازی، این عرصه اجتماعی و فرهنگی نیز دستخوش تحول شده است. اگر تا پیش از این، مفهوم گذران اوقات فراغت به حضور در بوستان‌ها، سرکشی به اقوام، رفتن به سینما و نظایر آن، که به‌طور کامل یا بخش عمده‌ای از آن مبتنی بر حضور فیزیکی و ارتباط چهره‌به‌چهره بود، امروزه بخش قابل‌توجهی از این‌گونه ارتباطات، جای خود را به گفت‌وگو در فضای گپ‌سراها (چت روم‌ها) داده است و با گسترش روزافزون فضای مجازی، سهم این ارتباط افزوده خواهد شد (قدسی، ۱۳۹۲: ۱۷).

کارکردهای سیاسی

تسهیل در طرح جهانی سازی: ابتدا تمایزبخشی میان اصطلاح «جهانی شدن» و «جهانی سازی» امری ضروری و لازم است. عموم صاحب نظران این عرصه، جهانی شدن را فرایندی قطعی و مفید به حال ملت‌ها می‌دانند و در عوض، جهانی سازی (از جمله جهانی سازی فرهنگ غرب و به‌ویژه فرهنگ آمریکایی) را طرحی با هدف تحمیل ارزش‌ها و در خدمت نظام سلطه جهانی می‌خوانند. **واپایش اطلاعات:** اطلاعات منبع اصلی قدرت است. انسان به هر اندازه از اطلاعات و آگاهی بهره‌مند باشند، به همان اندازه قادر است در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظایر آن، ایفای نقش کند. به بیان رابینسون^۱ واپایش اطلاعات در عصر جدید، اهم اصلی قدرت بازیگران جهانی، ملی و محلی است. اهمی که در انقلاب‌های رنگی در اختیار بنیاد سوروس و سازمان‌های غیردولتی و جنبش‌های دانشجویی قرار گرفت و رهبران احزاب و جنبش‌ها، بیشترین بهره را از آن بردند. صاحبان فضای مجازی، با استفاده ماهرانه از فناوری ارتباطات، امکانات وسیع و اطلاعات پالایش شده گسترده‌ای را برای به‌چالش کشیدن حکومت‌های غیرهمراه با سیاست‌های خویش، در اختیار کاربران قرار می‌دهند (همان: ۱۷).

تحول در مفاهیم قدرت: «قدرت، توانایی نفوذ در رفتار دیگران برای گرفتن نتیجه مطلوب است» (محمدی، ۱۳۹۳: ۱۳). برخلاف قدرت سخت، قدرت نرم از عناصر آشکار نفوذ و قدرت برخوردار نیست، بلکه پذیرفتنی است و در بسیاری از موارد، دلریا و برانگیزاننده است. قدرت نرم یا همان «قدرت جذاب»، مبتنی بر مزیت قدرت نفوذ آن است که با قانع کردن دیگران با «دوست داشتن آنچه ما دوست داریم»، هزینه‌های لازم برای «قدرتمند باقی ماندن» را کاهش می‌دهد (عاملی، ۱۳۸۹: ۱۰۲). هدایت و راهبری جنبش‌های جدید سیاسی و اجتماعی، از مهم‌ترین جنبه‌های نرم‌افزاری برای تهدید امنیت ملی هر کشوری است و حتی در خواستگاه اصلی آن یعنی ایالات متحده، جنبشی مانند «جنبش تسخیر وال استریت» توانست هشدارهای جدی به نظام سرمایه‌داری غرب دهد. عموم حاضران در این جنبش از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی به هم مرتبط شده و سازمان

سال هفدهم - شماره ۵۲ - بهار ۱۳۹۹

1. Robinson.

یافته بودند. به اعتقاد امانوئل کاستلز بازیگران سیاسی از طریق رسانه‌های جدید، در بازی قدرت حضور دارند و از آنجا که اطلاعات و ارتباطات، بیشتر از طریق شبکه جهانی اینترنت، ماهواره‌ها و خبرگزاری‌ها انتشار می‌یابد، بازی‌های سیاسی به گونه‌ای فزاینده در فضای رسانه‌ها انجام می‌شوند. دگرگونی فضای سیاست در محیط مجازی: از دیگر کارکردهای فضای مجازی، رسانه‌ای شدن فضای سیاست است. از دید کاستلز، در جامعه کنونی، سیاست به معنای سیاست رسانه‌ها است. رسانه‌ها، پس زمینه همیشگی بازی سیاست و حوزه‌های عمومی هستند که در آن «قدرت» به نمایش درمی‌آید و درباره آن داوری می‌شود (کاستلز، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

مردم‌فریبی سیاسی: حجم انبوه اطلاعات موجود در فضای مجازی، گرچه می‌تواند عامل مهمی در ارتقای سطح دانش و آگاهی باشد، اما روی دیگر این سکه، بیانگر وضعیت افراد حاضر در این فضا، به واسطه مواجهه با این حجم از اطلاعات است که کمتر از تفکر و اندیشه خود بهره می‌گیرند و گرفتار نوعی از تغافل و تجاهل در عین بهره‌مندی ظاهری از آگاهی هستند که این موضوع از دیگر آسیب‌های جدی شبکه‌های اجتماعی مجازی است که بستر سیاسی آن، به میزان قابل توجهی امکان واپایش سیاسی و مردم‌فریبی را بالا می‌برد (قدسی، ۱۳۹۲: ۱۸).

کارکردهای امنیتی

«زندگی امن» نخستین و عالی‌ترین تمنای بشر است، زیرا در سایه تحقق آن، سایر درخواست‌ها نیز محقق می‌شود. از این رو «جامعه امن»، در نگاه راهبردی‌پردازان جدید، زیربنای توسعه پایدار تلقی می‌شود و در مقام اهمیت، هم‌شین قدرت و منافع ملی است. از جمله کارکردهای فضای مجازی، ورود آگاهانه یا ناخودآگاه فرد یا افراد در این فضا است. واگذاری اطلاعات خصوصی اشخاص به دولت‌ها و شرکت‌های تجاری و سوءاستفاده از این اطلاعات، همیشه یکی از موارد بحث‌برانگیز در حوزه اینترنت و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی بوده است. شاید این دغدغه و پرسش همیشگی در ذهن کاربران اینترنتی به وجود آید که با وجود آثار و شواهد متعدد در امکان واگذاری اطلاعات شخصی افراد، چگونه ممکن است مدیران این شبکه‌ها به اسم امنیت ملی و تجارت، اطلاعات خصوصی افراد را در اختیار دولت‌ها قرار ندهند؟ نباید از این جمله مارک زاکربرگ^۱ به راحتی گذر کرد که می‌گوید: «خیلی‌ها می‌خواهند فیس‌بوک را بخرند و پول زیادی هم پیشنهاد می‌دهند، ولی هدف ما پول نیست». افزایش روزبه‌روز نفوذگرها و سرقت‌های اطلاعاتی و مالی، نشانگر آسیب‌پذیری بالای جامعه در قبال این پدیده مخرب است (قدسی، ۱۳۹۲: ۱۸).

کارکردهای روان‌شناختی

وابستگی به اینترنت: توان ایجاد وابستگی مواد مخدر، بر اساس سرعت جذب مواد در بدن انسان است؛ اما در مورد اینترنت، سرعت و در دسترس بودن آن است که ایجاد وابستگی می‌کند. اگر این فرضیه درست باشد، باید با افزایش سرعت مودم‌ها و سهولت دسترسی، منتظر سطوح بالاتری از استفاده‌های جنون‌آمیز از اینترنت بود.

بلوغ زودرس در نوجوانان: نوجوانان و جوانان، به‌عنوان فعال‌ترین کاربران فضای مجازی، با امکانات و گزینه‌های فراوانی که این رسانه‌ها در اختیارشان قرار می‌دهد، به‌طور دائم با محرک‌های جدید و انواع مختلف رفتار آشنا می‌شوند و این عوامل آنان را به سمت بلوغ زودرس سوق می‌دهد.

1. Mark Zuckerberg.

ارضای خودکم‌بینی و عرضه خود: از دلایل گرایش افراد به شبکه‌هایی مانند فیس‌بوک، کیفیت بالای عکس‌ها در این فضا است که باعث می‌شود کاربران، به‌ویژه دختران جوان، اشتیاق خاصی به اشتراک‌گذاری تصاویر خود داشته باشند؛ اما به‌طور طبیعی، زمانی که فرصت‌های لازم برای ابراز وجود اقشار مختلف در جامعه وجود نداشته باشد، این شبکه‌ها به محلی مناسب و جذاب برای ابراز وجود برخی از کاربران تبدیل می‌شود.

کاهش احساس‌ها: با وجود قرار گرفتن امکانات ارتباطی متنوع در فضای مجازی، بدین دلیل که بیشتر ارتباط‌های این فضا به شکل نوشتاری است، احساس شکل گرفته در فضای واقعی به صورت قدم زدن، سخن گفتن و نظایر آن، در این فضاها حاصل نمی‌گردد و به همین دلیل، افراد، دیگر اهمیتی به کیفیت روابط نمی‌دهند و این مسئله به کاهش بیشتر احساس‌ها منجر می‌شود (قدسی، ۱۳۹۲: ۱۹).

هویت

واژهٔ هویت به دو معنای ظاهراً متناقض به‌کار می‌رود؛ نخست، همسانی و یکنواختی مطلق؛ و سپس تمایزی که دربرگیرنده ثبات یا تداوم در طول زمان است. اگرچه این دو معنا متناقض و متضاد به نظر می‌آیند، اما در اصل به دو جنبهٔ اصلی و مکمل هویت معطوف می‌شود (صبوری و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۱).

هویت اجتماعی: برای فهم روشن‌تر امنیت اجتماعی، لازم است به بحث پیرامون مفهوم هویت پردازیم. هویت چیست؟ اگر بخواهیم به معنای لغوی هویت توجه کنیم تا حدی می‌توان از معنای لغوی آن چیزهایی را استنباط کرد. فرهنگ معین هویت را چنین تعریف کرده است: «آنچه موجب شناسایی شخص باشد، یعنی آنچه باعث تمایز یک فرد از دیگری گردد». پس هویت در خلأ مطرح نمی‌شود. حتماً یک خود وجود دارد و یک غیر، و گرنه شناسایی و تمایز معنا پیدا نمی‌کند. هویت از آغاز تمدن بشری ذهن انسان را به خود مشغول داشته و اکنون نیز یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسان معاصر است؛ به‌طوری‌که در حال حاضر، محور اصلی بسیاری از نظریه‌ها و پژوهش‌های جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی است. اندیشمندان اجتماعی هویت را به ابعاد

مختلف فردی، جمعی، خانوادگی، دینی، ملی، جنسیتی و ... تقسیم کرده‌اند. دیدگاه‌هایی همچون تعامل‌گرایان نمادین و جامعه‌شناسانی چون گیدنز^۱ و جنکینز^۲ در این مقوله جای می‌گیرند. برخی از اندیشمندان، هویت را با تأکید بر وجه تشخیص تعریف کرده‌اند، نظیر آنچه شیخاوندی ارائه نموده است: هویت مبین مجموعه خصایصی است که امکان تعریف صریح یک شی یا یک شخص را فراهم می‌آورد (شیخاوندی، ۱۳۹۰: ۱۲). برخی هویت را معناداری جامعه دانسته‌اند، یعنی جامعه معنایی برای خودش قائل باشد و در چارچوب آن عمل کند و در صورت از دست دادن این معنا، یا گسستگی در معناداری به هر دلیلی، با بحران هویت مواجه خواهد شد. از نظر دیگر، هویت فرایند پاسخگویی آگاهانه هر فرد به یک‌دسته پرسش‌ها در مورد خویش است: از گذشته‌اش که او چه کسی است، کجا بوده، چه بوده، چه هست و به چه قبیله، نژاد یا ملیتی تعلق دارد، منشأ ابتدایی و اصلی‌اش کجاست و در تمدن جهان چه نقشی داشته است. اینترنت از طریق دو ویژگی که دارد بر هویت اجتماعی تأثیر دارد: یکی اینکه با درهم‌شکستن مرزهای مرسوم گروهی و متعاقب آن تغییر در برجستگی تشابه و تفاوت، بیشترین تأثیر را بر هویت‌های اجتماعی می‌گذارد و دیگر آنکه گمنامی و یا جعل نام به‌معنای پنهان داشتن هویت، که در ارتباطات کامپیوتری امری ممکن و معمول است، به‌روشنی بر اهمیت مرزبندی گروهی و در نتیجه معنای هویت اجتماعی تأثیر دارد. در این میان، بیش از هر گروهی، برای هویت اجتماعی نوجوانان و جوانان به دلیل اینکه این مرحله از زندگی، مرحله تکوین هویت مستقل و استقلال‌یابی است، مسئله‌ساز است. در این زمینه یکی از پدیده‌های انکارنشده در جهان و از جمله کشور ما، گسترش روزافزون کاربرد کامپیوتر از سوی دانش‌آموزان است. طبق آماري که از سازمان داده‌ها و آمار اینترنت صادر شده است، ایران با داشتن ۳۳ میلیون و ۲۰۰ هزار کاربر که معادل ۴۳ درصد جمعیت ۷۷ میلیونی ایران هستند، مقام سیزدهم تعداد کاربران اینترنتی در جهان را به خود اختصاص داده است و جزو بیست کشور است که کاربران اینترنتی زیادی دارند (دوران، ۱۳۹۱: ۹۳). احساس هویت، نیاز به تعلق، نیازی ذاتی و اساسی است که در هر فرد وجود دارد. هویت تعریفی است که فرد از

1. Giddens.
2. Jenkins.

خود و وجود خود کند و به پرسش‌هایی چون چیستم و چه می‌خواهم پاسخ می‌دهد و از طریق آن به ابعاد شخصیت خود نوعی هماهنگی و انسجام نسبی می‌بخشد و از نظر روانی و رفتاری در زمان و مکان موضع‌یابی می‌کند. مهم‌ترین کارکرد هویت ایجاد پیوستگی و همانندی است که در تحقق این امر دو عنصر دخالت دارند که عبارت‌اند از تعریف ما از خود و دیگران. نکته قابل توجه اینکه، هویت در هر سطحی در مقابل غیر، مطرح می‌شود. برای مثال، زمانی اسلامیت افراد در برابر غیرمسلمان‌ها به‌عنوان مرکز هویتشان مطرح می‌شود و در زمان دیگر و در جایی دیگر گرد بودن و یا آذری بودن آنان کانون محوری هویت را از آن خود می‌کند؛ بنابراین هویت وجه تمایز بین من با غیر است و احساسی است که تعلق فرد به یک کشور جامعه و مجموعه خاص را نشان می‌دهد. تاریخ مشترک، منافع مشترک و سرنوشت مشترک از جمله وجوه این هویت را تشکیل می‌دهند و موجب پیوستگی و همراهی اعضای یک جامعه با یکدیگر می‌شوند. برخورداری از هویتی منسجم سبب می‌شود تا فرد نسبت به وقایع و حوادث اطراف خود موضع واحدی را با در دست داشتن معیارهای واحد در پیش گیرد (نوابخش، ۱۳۹۳: ۴۹). هویت را به‌طور کلی به دو دسته فردی و اجتماعی تقسیم می‌کنند: هویت فردی در واقع عبارت است از خود اساسی و مستمر فرد یا مفهوم درونی و ذهنی از خویش به‌عنوان یک شخص. گذشته از سطح فردی، هویت در سطوح بالاتر و عام‌تر به مفهوم هویت جمعی نیز قابل بررسی است و منظور از آن حوزه‌ای از حیات اجتماعی است که فرد خود را با ضمیر ما متعلق و منتسب می‌داند و در برابر آن احساس تعهد و تکلیف می‌کند؛ این هویت‌های جمعی را می‌توان در سطوحی از کوچک و خاص به بزرگ و عام چون خویشاوندی، هم‌طایفی، هم‌محلی، هم‌روستایی، هم‌زبانی، هم‌شه‌ری، هم‌وطن، هم‌مذهب و هم‌نوع تقسیم‌بندی نمود. هویت اجتماعی به مجموع ویژگی‌هایی مربوط است که فرد به‌واسطه آن‌ها خودش را به‌عنوان عضو یک گروه قلمداد می‌کند و بر همین اساس دیگران را از گروه خودی متمایز می‌کند.

پنج دسته‌بندی در ارتباط با هویت اجتماعی صورت گرفته است که عبارت‌اند از:

* هویت ملی - مذهبی (مانند آمریکایی، آسیایی، یهودی، مسلمان)؛

* هویت سیاسی (فمینیست، طرفداران محیط‌زیست، انقلابیون)؛

* هویت شغلی (روان‌شناس)؛

* هویت مبتنی بر روابط فردی (مادر، جوان، بیوه)؛

* هویت نشان‌دار (الکلی، بیماران ایدز، شخص چاق).

بنابراین هویت اجتماعی برچسب یا شناسه‌ای است که به تعدادی افراد که بر مبنای تعدادی مشترکات گرد هم می‌آیند الصاق می‌شود تا بتوان آن‌ها را مورد شناسایی قرار داد (نویدینیا، ۱۳۹۲: ۳۱).

تهدیدات امنیت اجتماعی و تهدیدات امنیتی هویت

تهدید هویت در واقع همان چیزی است که تهدید «ما» قلمداد می‌شود و از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است، زیرا بستگی به آن دارد که هویت ما بر اساس چه چیزهایی ساخته شده باشد. چنانچه هویت اجتماعی بر تمایز تنهایی و ترقی فردگرایانه ساخته شده باشد، یک گروه کوچک مختلط به‌عنوان تهدید دیده خواهد شد؛ اما اگر بر مبنای تجانس افراد و گروه‌های قومی تشکیل شده باشد، گسترش ناسیونالیسم برای او تهدید آفرین خواهد بود. اگر زبان محوریت هویت ملی را تشکیل دهد، سلطه جهانی زبان انگلیسی برای دیگر زبان‌ها به‌منزله تهدید است؛ بنابراین هویت در روندهای گوناگونی شکل می‌گیرد و بر این اساس موضوعات گوناگونی می‌تواند به‌عنوان تهدیدات هویتی مورد توجه واقع شود (رهامی، ۱۳۹۳: ۳۹).

وابستگی به شبکه مجازی

اندیشمندانی مانند باندورا، ساترلند و تارد نظریه یادگیری اجتماعی را توسعه دادند. آنان معتقدند الگوهای رفتاری، از طریق مشاهده رفتار دیگران شکل می‌گیرد. باندورا بر نقش‌های برجسته فرایندهای نمادی و خودتنظیمی تأکید می‌کند که طی آن گفته می‌شود توانمندی انسانی برای استفاده از نمادها به او یاری می‌دهد تا رویدادها را باز نماید، تجربه آگاه خود را تحلیل کند و با دیگران در هر فاصله زمانی و مکانی ارتباط برقرار کند و به طرح، خلق، تصور و پرداختن به

اعمال دوران‌دیشانه اقدام نماید. از نظر باندورا، رفتار در نتیجه کنش متقابل بین شناخت و عوامل محیطی به وجود می‌آید. شخص می‌تواند با کمک فرایند الگوسازی و یا مشاهده دیگران، چه به صورت تصادفی و چه آگاهانه یاد بگیرد، و الگوی برگزیده شده توسط فرد می‌تواند مطابق با ارزش‌ها و هنجارهای رسمی جامعه باشد، و همچنین فرد ممکن است الگوی رفتاری انحرافی را برگزیند. او معتقد بود که ستارگان سرشناس رسانه‌ها، الگوهای رفتاری قدرتمندی هستند که افراد جامعه رفتارهای خود را بر اساس آن الگوها بنا می‌نهند. به اعتقاد او، رسانه‌ها مؤثرترین راه برای آموزش شیوه‌های جدید رفتاری هستند و به ویژه بر کودکان و نوجوانان تأثیر عمیق بر جای می‌گذارند. فرایند الگوسازی در کانون توجه نظریه یادگیری اجتماعی قرار داد که در آن شخص رفتار اجتماعی دیگران را به وسیله مشاهده و تقلید یاد می‌گیرد، و آموختنی‌ها از طریق پاداش و تنبیه تقویت می‌شود (احمدی، ۱۳۹۴: ۹۴-۹۵).

بنابراین رسانه‌ها به عنوان یکی از عوامل جامعه‌پذیری و عنصری از محیط فرهنگی و اجتماعی افراد، در این روند می‌تواند نقش بسزایی داشته و در کنار نهادهای مختلف فرهنگی همچون مدرسه، خانواده، باشگاه و ... نقش آفرین باشد (بحرانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۷۲). با توجه به این نظریه، شبکه‌های اجتماعی اینترنتی مجموعه‌ای از عوامل به ویژه قدرتمندی برای یادگیری اجتماعی هستند و تردیدی نیست که این نوع شبکه‌ها نقش عمده‌ای در اجتماعی ساختن نوجوانان و جوانان ایفا می‌کنند. از سوی دیگر محتوای این رسانه‌ها حاوی القائات ارزشی بسیاری است که در شکل‌های متنوع و گوناگون، و به گونه‌ای دائم تکرار می‌شوند و احتمال دارد با القائات سیاسی، عقیدتی، فرهنگی همراه باشند و به سهم خود بر نظام ارزشی نوجوانان و جوانان مؤثر واقع شوند. پیتر برگر جامعه‌شناس معاصر، در کتاب «ذهن بی‌خانمان، نوسازی و آگاهی» به بررسی تأثیرات بسط فناوری نوین ارتباطی و دیوانسالاری مدرن و عوارض ناشی از آن در زندگی فردی به صورت‌های بی‌هنجاری، بیگانگی از خویش، سوگم کردگی و بی‌خانمانی ذهن و هویت پرداخته است (نوابخش، ۱۳۹۳: ۱۴).

هویت و فضای مجازی

با توجه به پراکندگی، تعدد و تفاوت رویکردها به آثار و پیامدهای حضور در فضای مجازی و مصرف اینترنت در تمامی ابعاد اجتماعی به‌ویژه ابعاد هویتی، ارائه و طرح یک رویکرد نظری منسجم بسیار دشوار است. به‌علاوه بسیاری از نظریه‌پردازان و جامعه‌شناسان معاصر با توجه به نوظهور بودن این پدیده فقط به‌طور حاشیه‌ای به این مسئله پرداخته و نگاهی بسیار مجمل به برخی از بخش‌های آن نموده‌اند.

رویکرد خوش‌بینانه

در رویکرد خوش‌بینانه، با نگاهی مثبت به اثرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی افراد نگریسته می‌شود. شری ترکل از جمله نظریه‌پردازانی است که با این رویکرد به هویت در شبکه اجتماعی مجازی می‌نگرد. ترکل فضای مجازی را به علت ویژگی‌های خاص آن، از جمله امکان گمنامی و حذف نشانه‌های فیزیکی، که به کاربر اجازه می‌دهد به‌آسانی نقش‌های متعدد و متفاوتی را در زمان‌های مختلف و با تنظیمات مختلف و دلخواه خود بازی کند، به‌عنوان فضایی رهایی‌بخش یاد می‌کند، زیرا به کاربر اجازه می‌دهد که در یک‌زمان، خالق، بازیگر، کارگردان، تهیه‌کننده و در مجموع همه‌کاره نمایش خود باشد.

رویکرد بدبینانه

در رویکرد بدبینانه، با دیدی منفی به مسئله هویت در فضای مجازی نگریسته می‌شود. این نظریات عمدتاً به‌طور پراکنده و در انتقاد از نظریات و رویکردهای نسبتاً خوش‌بینانه برخی پسامدرن‌ها شکل گرفته است. بر طبق این دیدگاه، دنیای مجازی در مجموع شاید محاسبه‌ناپذیرتر از دنیای روزمره باشد، اما در مجموع بر پایه همان قواعد و قراردادهای اجتماعی دنیای واقعی، شکل گرفته است؛ همچنین این فضا توسط منابع قدرت اقتصادی و سیاسی کنترل و اداره می‌شود؛ بنابراین همه‌چیز برنامه‌ریزی شده و از پیش مشخص است که توسط تعدادی برنامه‌ریز ایجاد شده و تحت کنترل آنان است. این اندیشمندان معتقدند که خودهای شکل‌گرفته در فضای مجازی بیشتر شکل برنامه‌ها هستند تا هویت‌ها. بر طبق این دیدگاه در فضای مجازی هر فرد کاربر، قادر

است اطلاعات مختلفی را به آسانی پیرامون فرد کاربر دیگر کسب کند؛ بنابراین می توان گفت زندگی ها امروزه در تاروپود فناوری دیجیتال به طور اجتناب ناپذیری قابل مشاهده و مرئی شده است و این مسئله ای است که زندگی شخصی افراد را با تهدید روبه رو می کند.

رویکرد واقع بینانه

در این رویکرد از دو جنبه کاملاً متفاوت به هویت و فضای مجازی پرداخته می شود. رویکرد نخست، نحوه شکل گیری و ارائه خود در فضای مجازی در چارچوب نظریه نمایش گافمن است؛ و رویکرد دوم، رویکردی نوین به خود در دنیای مدرن کنونی در پرتوی ظهور و گسترش رسانه های جدید و افزایش تعاملات رسانه ای است (صبوری و همکاران، ۱۳۹۲: ۶).

مفهوم امنیت

امنیت در روابط بین الملل و اداره داخلی یک کشور، به عنوان کلاسی بس ارزشمند مطرح بوده است و به یک معنا می توان آن را محور تمامی مباحث حوزه بین الملل قلمداد کرد. برخی اندیشمندان روابط بین الملل امنیت را چنین تعریف کرده اند: «تلاش واحدهای سیاسی، برای افزایش توانمندی ها و امکاناتشان، برای رسیدن به سطح و وضعیتی که خود را ایمن از لطمات ناشی از عملکرد سایر بازیگران در عرصه سیاست بین الملل بیابند» (افتخاری، ۱۳۹۱: ۱۵).

امنیت اجتماعی که در ذیل موضوع امنیت ملی قرار دارد و یکی از مؤلفه های اصلی آن را تشکیل می دهد بیانگر پیوند و ارتباط نزدیک و تنگاتنگ میان امنیت دولت و جامعه است. در تحلیل بُعد اجتماعی امنیت ملی، هدف حفظ ارزش های دیرپای اجتماعی است که گروه های مختلف در جامعه متولی آن هستند. در واقع سطح دیگری از منافع عمومی بین فرد و دولت وارد صحنه می شود که قائم به گروه ها و دسته های اجتماعی است که هر یک کلیت منحصر به فردی را تشکیل می دهد. گروه های مذهبی، جنسی، نژادی، سنی، قومی و ملی از جمله گروه های اجتماعی هستند که جایی برای خود در فاصله بین فرد و دولت تشکیل داده و الگوی امنیت را از حالت قطبی ساده بین فرد و دولت خارج کرده اند و از طریق ارائه الگوهای خاص رفتاری، نقش بسزایی در تأمین امنیت ایفا می کنند.

مولار و شکل‌های امنیت

از آنجاکه آغاز تدبیر و تفکر در باب امنیت با وجه سلبی آن همراه بوده است، یعنی وضعیت فارغ از خطر، ترس، زیان، صدمه و استمرار وضعیت آرامش و اطمینان خاطر، بر همین منوال در باب امنیت اجتماعی نیز وجه سلبی آن بیشتر مورد توجه و تعمق است. چنانکه مولار خاطر نشان می‌کند امنیت اجتماعی زمانی مطرح می‌شود که جامعه تهدیدی در باب مؤلفه‌های هویتی خود احساس کند. مولار بحث خود را در باب امنیت اجتماعی، با شرح شکل‌های متفاوت امنیت آغاز می‌کند. او معتقد است امنیت در سه شکل ملی، اجتماعی و انسانی وجود دارد که پاسخ به سؤال اساسی «امنیت برای چه کسی» یا به بیان دیگر «مرجع امنیت» در هر یک از این شکل‌ها متفاوت است و به تناسب تفاوت در مراجع امنیت، تهدیدات نیز متفاوت خواهند بود (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۹: ۳۳).

شکل‌های امنیت	مرجع	تهدیدات
ملی	دولت	حاکمیت-قلمرو
اجتماعی	گروه‌های امنیت	هویت
انسانی	فرد	بقا

روش تحقیق

روش پژوهش در این تحقیق توصیفی و تحلیلی است، از این‌رو ابتدا متغیرها بدون در نظر گرفتن ارتباط آن‌ها با هم، بررسی نمودیم و مطالب نظری و پیشینه‌ها را با استفاده از کتب و مقالات و نظریات نویسندگان حقوقی، مورد کنکاش قرار دادیم، و در ادامه ارتباط بین متغیرها را با پیامدهای آن‌ها بررسی کردیم.

با توجه به اینکه هدف بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت خانواده است، پس نوع تحقیق کاربردی خواهد بود. روش مورد استفاده نگارنده در این مقاله استقرانی بوده و بعد از مطالعه و جستجو در کتب مربوط به موضوع تحقیق، فیش برداری و تحلیل مطالب و داده‌ها صورت گرفته و موارد لازم نقل شده است؛ و سعی شده است که مسائل و دلایل آسیب‌های امنیت اجتماعی و تأثیرات نفوذ شبکه‌های اجتماعی در نهاد خانواده و ... مورد بررسی

و تجزیه و تحلیل قرار گیرد. در این پژوهش قلمرو موضوعی، شامل مسائل و دلایل آسیب‌های امنیت اجتماعی و تأثیرات نفوذ شبکه‌های اجتماعی است و قلمرو مکانی تحقیق را نهاد خانواده و هویت آن تشکیل می‌دهد.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های این پژوهش بر اساس فرضیه‌های آن به صورت زیر است:

۱- شبکه‌های اجتماعی دارای ظرفیت‌هایی هستند که از طریق تأثیر بر نهاد خانواده قادرند ضریب امنیت عمومی را کاهش دهند.

نهاد خانواده به عنوان مهم‌ترین واحد اجتماعی همیشه مورد توجه و حمایت علم حقوق بوده است. با صنعتی شدن جوامع و تغییرات درونی و بیرونی در نهاد خانواده توسط عوامل متعدد از جمله شبکه‌های مجازی، نیاز به راهکارهای جدید حمایتی در این موضوع به چشم می‌خورد. با ورود مدرنیته، بسیاری از حوزه‌ها از جمله خانواده با چالش مواجه شدند. خانواده در زمره نهادهایی است که پس از مدرنیته متحول شده و بسیاری از هنجارها و ارزش‌های آن اعتبار خود را از دست داده و از حالت سنتی خود خارج شده است. خانواده از یک سو هنوز گرفتار بعضی سنت‌های غلط گذشته مانند بی‌عدالتی و ظلم به زنان است و از سوی دیگر آموزه‌های مدرن مانند اصالت لذت‌های دنیایی و تأکید بیش از حد بر آزادی انسان‌ها و از جمله زنان، سلامت، ثبات و حتی کیان خانواده را به خطر انداخته و آسیب‌های جدی اجتماعی به وجود آورده است. بر اساس تحقیقات انجام شده با ورود ابزارهای نوین ارتباطی به خانه‌ها، نظم اجتماعی از هم گسیخته است. از این رو نگرانی‌های عمده در مورد فعالیت‌های چندگانه، وابستگی، نداشتن تحرک، رشد ارتباطی ضعیف، مهارت‌های ارتباطی توسعه نیافته، جملگی به این عقیده کلی دامن زده‌اند که باید از فناوری پرهیز کرد.

۲- شبکه‌های اجتماعی پایبندی افراد و نهادهای جامعه به ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته شده در فرهنگ و در نتیجه هویت اجتماعی و امنیت اجتماعی را متزلزل می‌سازد.

زمانی امنیت تنها در بُعد نظامی نگریده می‌شد و با تجهیز کشور به تسلیحات نظامی، ادعای

برخورداری از امنیت عملی می‌شد. امروزه گرچه بُعد نظامی همچنان از جایگاه بایسته برخوردار است، اما افزایش جنبش‌های فراملی، کاهش حاکمیت ملی، درخواست افزایش مصونیت فرد در قبال عملکرد دولت، اعتراض به تفاوت فاحش فقیر و غنی، افزایش جرائم و ... باعث شده است که محققان و متفکران امنیت ملی به ساختارهای اجتماعی که بستر پرورش چنین قواعد و الگوهای رفتاری هستند، توجه کنند و بُعد اجتماعی امنیت ملی را در کنار ابعاد دیگر آن مورد ملاحظه قرار دهند. زمانی که هویت یک گروه اجتماعی به مخاطره افتد، امنیت اجتماعی مطرح می‌شود. در واقع هر آنچه هویت اجتماعی گروه‌ها را به مخاطره بیندازد، به‌عنوان تهدیدی برای امنیت اجتماعی قلمداد می‌شود.

۳- مصونیت افراد از آسیب‌ها و انحراف‌ها در جامعه درگرو نهادینه‌شدن به‌وسیله نظام سیاسی و مراکز تعلیم و تربیت در سطوح عالی و میانی کشور و ایجاد نظم و انضباط در جامعه است.

امروزه فضای مجازی به بخش تفکیک‌ناپذیری از زندگی انسان‌ها تبدیل شده و با سرعت شتابان، تمامی شئون و عرصه‌های زیست بشر را تحت تأثیر قرار داده است. از این رو ماهیت‌شناسی این فضا و تشخیص شرایط و الزام‌های تبدیل شدن به بازیگری توانمند در این عرصه، نخستین گام است و هرگونه بی‌توجهی و غفلت نسبت به این پدیده، صدمه‌ها و آسیب‌های خطرناکی را متوجه جامعه خواهد نمود.

با ظهور جهان مجازی، اکنون کشورهایی در فضای مجازی وجود دارند که هرکدام شامل چندین شهر با شهروندانی فعال و مرتبط هستند؛ با این تفاوت که اهالی این شهرها شاید هیچ‌وقت یکدیگر را ندیده، اما ممکن است گاه در این فضا شکل‌های اجتماعی و یا صنفی منسجمی تشکیل داده باشند.

وقتی قرآن کریم می‌فرماید: «... فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ...» (بقره، ۱۹۴) شاید یک تفسیر آیه این باشد که باید با همان ابزاری که به جنگ شما می‌آیند به جنگ دشمنان رفت. پس پاسخ تهدید نرم، مقابله نرم است.

همچنین در قرآن آمده است: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...» (انفال، ۶۰)؛ این آیه اشاره دارد که باید از تمامی ظرفیت‌های ممکن برای مقابله با تهدیدهای بالقوه و بالفعل دشمن، بهره گرفت. به عبارتی، باید سلاح‌ها در این مصاف، از جنس سلاح مهاجم باشد؛ بنابراین در طراحی فضای مجازی توسط دولت ایران، باید در پی ایجاد قدرت بزرگ فرهنگی در این فضا بر اساس نیازهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بومی بود.

۴- ایجاد و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید برای مبارزه با شبکه‌های اجتماعی مخرب، چالش‌های ایجادشده را کاهش می‌دهد.

لازم است در این فرضیه، اشاره‌ای به رویکرد واقع‌بینانه داشته باشیم. از دیدگاه میلر^۱ که از صاحب‌نظران این رویکرد است، افراد در فضای مجازی منابع، تکنیک‌ها و امکاناتی را در اختیار دارند که نمایش خود مطلوبشان را در این فضا، بسیار آسان‌تر از دنیای واقعی می‌کند. در تعاملات چهره‌به‌چهره، «مدیریت تأثیرگذاری» و گذاشتن بیشترین تأثیر بر مخاطب، کار نسبتاً دشواری است، اما در فضای مجازی به‌طور کلی فرد قادر است، اطلاعات ناخواسته بسیار کمتری را در جریان تعامل در اختیار مخاطب خود قرار دهد که منظور اصلی وی نیست؛ اما ازسویی دیگر تعامل در فضای مجازی در حقیقت تعامل با ناشناخته‌ها است؛ بنابراین در این رویکرد ملاحظه می‌شود که تعامل در این فضا دارای نقاط مثبت و منفی است؛ از این رو طبق این دیدگاه به دلیل اینکه افراد در فضای مجازی فرصت تعامل با افراد متعدد بدون آداب خاص معاشرت و فرصت ارائه خویشتن مطلوب و ایدئال خود را دارند، این فضا به‌سرعت آنان را تشویق به حضور دائم می‌کند؛ از این رو به نظر می‌رسد از این فرصت می‌توان استفاده کرد و با راه‌اندازی یک شبکه مجازی ملی منطبق بر فرهنگ بومی کشور، به‌نوعی از تضعیف هویت دینی و ملی، که به‌واسطه حضور در فیس‌بوک و ... اتفاق می‌افتد جلوگیری نمود.

1. Miller.

۵- شبکه‌های اجتماعی بر مطلوبیت مناسبات خانوادگی به‌طور کلی و نیز مطلوبیت روابط والدین و فرزندان و روابط زناشویی و اعتماد زناشویی آن‌ها تأثیرگذار است. ظرفیت‌های بالقوه موجود در شبکه‌های مجازی، بیشتر در راستای تبدیل پیوندهای پنهان (که دو طرف، از آن‌ها آگاهی ندارند) به پیوندهای ضعیف بین افراد قرار دارند و می‌توانند افراد را با علایق و سلايق متفاوت دورهم جمع کنند. امکاناتی که این فضاها برای کاربران در پروفایل شخصی‌شان قرار می‌دهند (برای مثال دوستان یا علایق مشترک)، زمینه را برای تبدیل پیوندهای پنهان به پیوندهای ضعیف به‌وجود می‌آورد. در واقع ما شاهد نوع جدیدی از وابستگی اینترنتی هستیم که مسئله اصلی و خاص عصر اطلاعات است. همانند انواع دیگری از وابستگی‌ها، وابستگی به اینترنت با علائمی همراه است که از آن قبیل می‌توان به افسردگی، کج خلقی، احساس تهایی، اضطراب، ناآرامی و ... اشاره کرد که این عوامل موجب می‌شود افراد از خانواده منزوی شوند و به ساختار سلامت روانی و اجتماعی خانواده ضربه وارد شود؛ زیرا افراد وابسته به اینترنت، زمان کمتری را با خانواده برای تعاملات انسانی و اجتماعی می‌گذرانند، که این امر ممکن است به بی‌اعتمادی همسران نسبت به یکدیگر و حتی طلاق بینجامد.

۶- شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده تأثیر منفی دارد. شبکه‌های مجازی با تأثیر بر سبک زندگی و الگوی بومی خانواده‌ها، سبب سوء معاشرت، خشونت، سستی مبانی خانواده، سخت‌شدن تربیت فرزندان و انحرافات در اخلاق و فرهنگ جنسی نهاد خانواده می‌شوند. کمتر انسانی را می‌توان امروزه یافت که ساعتی از وقت خود را صرف فضای مجازی نکند و رفتار و افکارش تحت تأثیر آن قرار نگیرد. در جمع و مهمانی کمتر خانواده‌ای را می‌توان یافت که اعضای آن از فضای مجازی استفاده نکنند، نوجوانان به گوشی‌های همراه خود چسبیده و در رختخواب و در وعده‌های غذایی، هنگام کار و انجام تکالیف در حال تعامل با گروه‌های اجتماعی هستند. ۷۲ درصد از نوجوانان ۱۲ تا ۱۷ سال در ایالات متحده از تلفن همراه و پیامک استفاده می‌کنند و بیش از ۲۳ میلیون نوجوان در

آمریکا وارد فضای مجازی می‌شوند و چنین الگوهای اجتماعی در خانواده‌ها و بین نوجوانان، بر دیگر روش‌های ارتباطی چیرگی دارد. این روابط به سرعت روابط صمیمی و عاطفی را در خانواده کاهش می‌دهد و تعاملات اجتماعی سنتی را به حداقل می‌رساند. نسل جوان به دلیل اینکه با محدودیت ارزشی، هنجاری، خانوادگی و قانونی در جامعه روبه‌روست، بیشتر شیفته جذابیت‌های جدید می‌شود. این معضل سبک زندگی آنان را کاملاً تغییر می‌دهد و به سمت استفاده بیشتر از شبکه‌های مجازی به صورت مفرط سوق می‌دهد و آنان را از مهم‌ترین فعالیت‌های زندگی، دور نگه می‌دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان یکی از رسانه‌های پرطرفدار و تعاملی در جوامع امروزی محسوب می‌شوند. این شبکه‌ها امروز سرآمد رسانه‌های اجتماعی و وب جهان‌شمول چه از نظر بازدید و چه از منظر کاربر به شمار می‌روند. تعداد زیادی عضو این شبکه‌ها هستند که در این سایت‌ها وقت‌گذرانی می‌کنند. انواع شبکه‌های اجتماعی مانند فیس‌بوک، کلوب، توییتر و... دارای ماهیت و نقش قوی اجتماعی هستند که در ابتدا با هدف تقویت روابط اجتماعی بین شهروندان و گسترش این روابط فراتر از حدود و مرزهای شهرها و کشورها ایجاد شده اما اکنون شاهد رخدادها و پیامدهای زیادی از نقش ارتباطی شبکه‌های اجتماعی هستیم. یکی از مناقشه‌آمیزترین بحث‌های حوزه شبکه‌های اجتماعی، تأثیر آن‌ها بر هویت خانواده و در نهایت امنیت اجتماعی است. امنیت اجتماعی یک موضوعات هویتی است و ترس و بیم از تخریب مبانی اخلاقی و اجتماعی، نداشتن امنیت روانی و فرهنگی ناشی از هجوم اطلاعات آلوده و مخرب از طریق اینترنت و فضاهای مجازی، واکنشی منطقی است. «در حقیقت، قدرتی که جامعه را قادر می‌سازد تا تحت شرایط متغیر و تهدیدهای احتمالی و یا حتی واقعی، باقی بماند، تداوم داشتن در الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، معاشرت، هویت، آداب دینی و ملی در ارتباط است. هر نوع اطلاعاتی که این حدود مرزها را بشکند، سلامت و امنیت جامعه را به خطر می‌اندازد. فضای مجازی، قدرتی را به‌عنوان قدرت نرم افزاریها و

فناوری اطلاعات و ارتباطات به وجود آورده است و این فناوری، بسیاری از عرصه‌های تقابل را متفاوت از گذشته ساخته است و مفهوم جدیدی از قدرت در قالب توانمندی برای تکثیر شدن مطرح هموده است. بر این اساس هر ملتی که الگوها و آرمان‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن از بیشترین قابلیت برای تقلید شدن و تکثیر شدن برخوردار باشد، از قدرت بیشتری نیز برخوردار خواهد بود.

جهان مجازی با ویژگی‌هایی مانند بی‌مکانی، فرازمانی، تکثیر داشتن، قابل دسترس بودن، از جهان واقعی به‌طور نسبی جدا می‌شود؛ هم‌زمان هویت خانواده و در ادامه هویت اجتماعی با ورود این شبکه‌ها دچار تغییر و تحولات عمده می‌شود. با توجه به اینکه عامل بنیادین در شکل‌گیری هویت‌های اجتماعی تعاملات انسانی است، خانواده می‌تواند بهترین کانون برای پیشگیری از نفوذ فرهنگ و عقاید مخرب باشد. جهان مجازی به لحاظ گستردگی موضوعات، تنوع مطالب و به‌روز بودن اطلاعات جوانان زیادی را به سمت خود کشانده است؛ طوری که امروزه بیش از ۲۳ میلیون نوجوان وارد فضای مجازی می‌شوند و پدران و مادران نظاره‌گر عملکرد نوجوانان خود هستند و نگران‌اند که فرزندان آن‌ها چه می‌کنند. خانواده هسته اصلی جامعه است که افراد در آن پرورش می‌یابند و برای زندگی در جامعه بزرگ‌تر آماده می‌شوند. هرگونه تغییر و اختلالی در خانواده و کارکردهای آن صورت گیرد، اثرات زیان‌بار و متعددی می‌تواند بر افراد و جامعه بگذارد. به دلیل چالش‌های پیش رو و فراگیری نفوذ فضای مجازی، خانواده‌ها از جامعه خود انتظار حمایت دارند.

به‌طورکلی این حقیقت غیرقابل انکار است که فضای مجازی با وجود تهدیدهای متصور، فرصت‌های مغتنمی را برای معرفی توان‌ها و قابلیت‌های فرهنگی، ایجاد و افزایش سرمایه اجتماعی از طریق بهبود و سلامت ارتباط‌های اجتماعی افراد، آگاه‌سازی و آموزش‌های اجتماعی و درنهایت تولید قدرت نرم در اختیار ملت‌ها و دولت‌ها قرار داده است.

در این راستا لازم است که هر سازمان برای حفاظت از اطلاعات ارزشمند خود، به یک راهبرد خاص پایبند باشد و بر اساس آن نظام امنیتی را اجرا نماید. نبود نظام مناسب امنیتی بعضاً

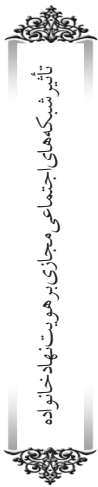

پیامدهای منفی و دور از انتظاری را در پی دارد. توفیق در ایمن‌سازی اطلاعات منوط به حفاظت از اطلاعات و نظام‌های اطلاعاتی در مقابل حملات است؛ بدین منظور از سرویس‌های امنیتی متعددی استفاده می‌شود. سرویس‌های انتخابی باید پتانسیل لازم در مورد ایجاد یک نظام حفاظتی مناسب، تشخیص به‌موقع حملات و واکنش سریع را داشته باشد.

پیشنهادها

- ساماندهی و مدیریت یکپارچه فضای مجازی کشور و پرهیز جدی از اعمال سیاست‌های مقطعی و سلیقه‌ای؛
- انجام اقدام‌های پژوهش‌محور به‌منظور تولید و انتشار محتوا در فضای مجازی، در جهت اقدامات امنیتی در کشور؛
- کاهش اقدام‌های تصدی‌گرایانه دولتی و در عوض بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های جامعه و مشارکت‌های مردمی و آگاه ساختن آنان از مشکلات احتمالی رسانه‌های مجازی؛
- والدین باید به شیوه‌ای هماهنگ با ارزش‌های خانوادگی شان، به وضع قوانین و استفاده از ابزارها بپردازند. می‌توان به طرح ساختارهایی پرداخت که تأییدگر تربیت مقتدرانه باشند و توانایی فنی والدین را نیز افزایش دهند. این امر نیازمند تحقیقات گسترده‌تر در مورد طرح ساختار، سیاست، هنجارهای اجتماعی و آموزش است؛
- پیشنهاد می‌شود مسئولان و نظریه‌پردازان کشور تدابیری برای فرهنگ‌سازی در جهت استفاده کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی، به‌ویژه کاربران جوان ببیندیشند تا از این طریق حتی بتوان فرهنگ بومی و ملی خود را در راستای جهانی شدن به دیگر فرهنگ‌های موجود در این شبکه‌های مجازی شناساند؛
- تقویت مهارت‌های اجتماعی در برقراری ارتباط از سوی خانواده و نهادهای آموزشی؛
- ارتقای فرهنگی نوجوانان و جوانان با اقدامات آموزشی از طریق رسانه‌ها، خانواده‌ها و نهادهای آموزشی.

منابع

- احمدی، حبیب (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی/انحرافات*. تهران: سمت
- افتاده، جواد (۱۳۹۰). *شبکه‌های اجتماعی/بازار نوین روزنامه‌نگاری شهروندی*. ارائه شده در نخستین همایش شبکه‌های اجتماعی و زندگی روزمره، تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱ خرداد ۱۳۹۰.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۱). *امنیت*. تهران: شهید چمران.
- آقایی، علی‌اکبر و حسن تیمورتاش (۱۳۸۹). بررسی رابطه و فرایند آسیب اجتماعی و امنیت اجتماعی. *دانشنامه پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی*، ۳(۴) صص ۲۲-۳.
- بحرانی، شعله و ژیلا علی‌پوریان (۱۳۸۸). *تقش رسانه در پیوند نسل‌ها، کندوکاو در مسائل جوانان و مناسبات نسلی*. جلد دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- مکی‌نژاد اصفهانی، محمدرضا و مسعود جعفری‌نژاد و محمدمهدی افشار (۱۳۹۱). *تقش فضای مجازی در قدرت نرم*. مجله دانش سیاسی و بین‌الملل، سال اول، شماره ۴، صص ۳۱-۴۸.
- خانیکی، هادی و محمود بابائی (۱۳۹۰). «*فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی*». فصلنامه جامعه‌اطلاعاتی، شماره ۱.
- خانیکی، هادی و حسین جهرمی (۱۳۹۲). «*کنشگری و قدرت در شبکه‌های اجتماعی مجازی*». فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۱.
- رهامی، روح‌اله (۱۳۹۳). *امنیت انسانی و دولت*. تهران: میزان.
- شکرخواه، یونس (۱۳۹۲). *رسانه اجتماعی و سازمان؛ کنکاش در یک پدیده*. ارائه شده در دومین همایش روز رسانه‌های اجتماعی، تهران: تالار ایوان شمس، ۹ تیر ۱۳۹۲.
- شیخاوندی، داور (۱۳۹۰). *ناسیونالیسم و هویت ایرانی*. تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- صبوری، حبیب و نسرين آذرگون (۱۳۹۳). «*تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت*

- اجتماعی». مطالعات رسانه‌ای، سال هشتم، شماره ۲۱.
- عاملی، سید سعیدرضا و مهدی رنجبر رضانی (۱۳۸۹). *مطالعات تلفن همراه: زندگی در حال حرکت*. تهران: سمت.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۹). *نظریه‌های امنیت*. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- قاسمی، وحید و صمد عدلی پور و مسعود کیان پور (۱۳۹۲). *تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان*. فصلنامه علمی-پژوهشی دین و ارتباطات، شماره دوم، سال ۱۹.
- قدسی، امیر (۱۳۹۲). *تأثیر فضای مجازی بر امنیت ملی ج.ا.ایران و ارائه راهبرد*. فصلنامه راهبرد دفاعی، سال ۱۱، شماره ۴۴.
- کاستلز، امانوئل (۱۳۹۰). *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ*. ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- کرمانی، حسین (۱۳۹۱). «سنجش سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- نوابخش، مهرداد (۱۳۹۳). «بررسی رابطه میزان استفاده از اینترنت و هویت اجتماعی در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر خلخال». پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال ۸، شماره ۲.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۹۲). «درآمدی بر امنیت اجتماعی». فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۶، شماره ۱۹.

- Boyd, D. M.; Ellison, N. B. (2007). Social network sites: definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication.*, 13(1: 210-230)
- Castells, Manuel. (2009). *Communication Power*. UK: Oxford Univer
- Computer-Mediated Communication [Online], 12. Viewed 30 July 2007,
- Czosseck and K. Geers (Eds.). IOS Press. 2009 . p.p.88-105.
- Ellison NB, Steinfeld C & Lampe C (2007). 'The benefits of Facebook "friends":

-Forrest, Hare (2009). Borders in Cyberspace: Can Sovereignty Adapt to the Challenges

-Helena, emi (2012). Social Networking in the Future. Retrieved from <http://www.onbile.com/info/social-networking-in-the-future>.

